

A trombitajáték szerepe a régizenében

Szakirodalmi tanulmány

Samodai Bence János
Szegei Tudományegyetem Bartók Béla Művészeti Kar

AZ INNOVÁCIÓS ÉS TECHNOLÓGIAI MINISZTERIUM ÚNKP-19-2-SZTE-111 KÓDSZÁMÚ ÚJ
NEMZETI KIVÁLÓSÁG PROGRAMJÁNAK SZAKMAI TÁMOGATÁSÁVAL KÉSZÜLT.
2020. JANUÁR

Tartalomjegyzék

Célkitűzés, és köszönetnyilvánítás	3
1. A trombitajáték fejlődése a barokk korig	4
2. Trombitajáték a barokk korban	7
2.2 Trombitajáték a zenekarban	9
2.3 A trombita szólóirodalma	10
3. Kiemelkedő trombitaművészek	12
4. A barokk művek reneszánsza trombitán	14
Forrásjegyzék	16

Célkitűzés, és köszönetnyilvánítás

A historikus régizene egyre népszerűbb a koncertre járó közönség köreiből. Világszerte működnek kiváló, régizenére specializálódott együttesek, illetve a városi szimfonikus zenekarok is igyekeznek alkalmanként historikus hangszerekkel játszott hangversenyeket rendezni. Ennek megfelelően az oktatásban is megjelent újra a műfaj tanítása, mégis hazánkban viszonylag kevesen foglalkoznak natúrtrombitálással. Célom, hogy tanulmányommal egy alap tudást adjak azoknak a vállalkozó szellemű muzsikusoknak, akik meg akarják ismerni a natúrtrombitálás szépségeit, különlegességeit, vagy csak a hangszer történelme iránt érdeklődnek.

Köszönettel tartozom elsősorban tanáromnak és egyben témavezetőmnek, Boros Józsefnek a szakmai iránymutatásért, segítségéért és a natúrtrombita-játék alapjainak megtanításáért.

E mellett hálás vagyok Hara Fruzsinnak, valamint Lukács Istvánnak, akik segítettek fejleszteni mind az elméleti, mind a gyakorlati hangszerismeretemet.

Miként alakult ki a trombita oly gazdag régizene repertoárja? Miért vált ez a hangszer a zeneszerzők kedvelt instrumentumává? Mit tudtak a kor trombitaművészei? A trombitajáték szerepének aranykorát egyértelműen a barokk korban figyelhetjük meg. (Zobay, 2007) Napjaink művészeit lehengerli a barokk művek szólamainak nehézsége, és szinte elképzelhetetlen, miként voltak képesek ezt annak idején előadni. Tanulmányommal egy átfogó képet szeretnék nyújtani a trombita ezen időszakáról.

1. A trombitajáték fejlődése a barokk korig

A trombitát a legősibb hangszerek közé lehet sorolni, hiszen a trombitaszerű hangszerek már az ókortól kezdve jelen voltak különböző kultúrákban világszerte. Kevés olyan hangszer van, ami hasonlóan nagy átalakuláson ment volna keresztül történelme során. (Tarr, 1977) Számtalan izgalmas hangkeltő eszköz van, ami a maihoz hasonló elven működött, de kiemelt érdekesség az egyiptomi trombiták, amiket Tutanchamun sírjában találtak. Ezek a hangszerek már fémből készültek, egyik bronzból, a másik ezüsből, ezért akár napjainkban is megszólaltathatóak. (Velencei, 2011)

1. Kép: A Tutanchamun sírjában talált (Kr. e. 1333-1323) fúvókánélküli trombita megszólaltatása. YouTube screenshot: <https://www.youtube.com/watch?v=Qt9AyV3hnlc>

Az ókori és középkori fúvós hangszerek kiváló adottsággal rendelkeztek ahhoz, hogy nagy hanghatást legyenek képesek kiváltani. E tulajdonságuk miatt előszeretettel alkalmazták a hadviselésben. A különféle szarukürtök, elefántcsont és fém hangszerek elterjedtek voltak a középkori csatatereken, és minden valószínűség szerint a keresztény európai kultúra is a hadviselés során ismerte meg ezeket a hangkeltő eszközöket. (Tarr, 1977) Kiválóan használhatóak voltak megfélemlítésre és információ átadásra szignálok formájában, ezért arab mintára a keresztény hadak is alkalmazni kezdték egy idő után. Ebben a korban azonban még inkább a hangerőség volt a cél, nem pedig a hangmagasság, vagy a szép hangszín

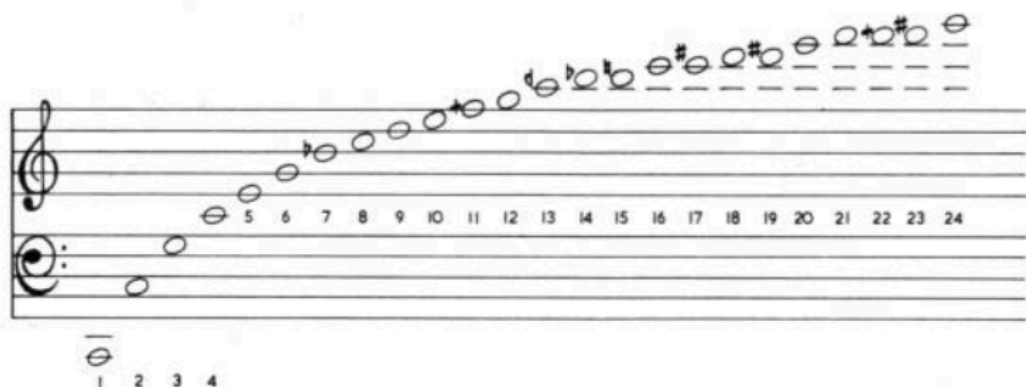
elérése. A katonai szolgálat mellett kiválóan alkalmas volt a főurak dicsőségének és hatalmának hirdetésére. Ezen felismerés segített később az együttesek alapítására, amik immár a megfélemlítés és a jelzés helyett a szórakoztatást és a hatalom hirdetését szolgálták. (Hontvári, 2008)

2. Kép: Magyar trombitás a XV. századból. Forrás: <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/697330>

Később a harctéri és a muzikus trombitásokat különválasztották. Fontos momentum, hogy ettől kezdve nem csak az erős hangerő volt a lényeg, ezért a korábbi “felfújt” szájtartás helyett feszes ajkakkal kezdtek el trombitálni.

E nélkül aligha fejlődhetett volna tovább a játékmód. A XIV. században a hangszerkészítés is rohamos fejlődésnek indult, és ebben az időben kezdődött el a kísérletezés a hangszer hangkészletének bővítésére. (Hontvári, 2008) Velencei szerint az *“Igazán gyakorlott hangszeresek képesek voltak a 24. natúrhangot is megfújni, amelynek lehetősége ma már gyakorlatilag elképzelhetetlen.”* Mégis van lehetőségünk ezt a hangmagasságot ma is meghallgatni, például Hara Fruzsínától, aki Michael Haydn Trombitaversenyében sikeresen szólaltatja meg a harmadik oktávban az “A” hangot. Bravúros teljesítményét a Streicherakademie Bozen kíséretével a Sony örökítette meg CD formájában. (Hara, 2017)

A natúrtrombita felhangrendszerét (natúrhangok) a következő kottapélda mutatja be:

1. kottapélda: Zobay Béla: *Kísérletek a trombita kromatizálására* 24. oldal

Az udvari szolgálat mellett a trombitások megjelentek a nagyobb városok alkalmazásában is, jellemzően toronyzenélés céljából. A céhes zeneoktatás segítségével sorra jelentek meg a kiemelkedő muzsikusok, akik a XV.-XVI. században sikeresen hódították meg a hangszer magas (clarin) regiszterét. (Tarr, 1977) A játéktechnika fontos összetevői, mint az artikuláció, az intonáció, az énekszerű játék és az elképesztő hangmagasság kialakulásában meghatározó szerepet játszott egy másik akkoriban közkedvelt hangszer, a cink.

A cink másodhangszerként volt nagyon népszerű a trombitások körében, így a jó

tulajdonságaiból valószínűleg sokat adaptáltak a trombitajátékba. A cink képes volt a kromatikus játékra, – a furulyához hasonló lyukak segítségével – hangszíne az énekhez volt hasonlítható, illetve magas hangok képzésére is alkalmas volt. Igaz, főleg bőrborítású fából készült, de a fúvókája és a fúvástechnika a trombitához volt hasonlítható. (Hontvári, 2008)

3. Kép: Artholomeo Passarotti festménye egy cinkjátékosról (1529 – 1592) forrás: <https://mogensandresen.dk/history-brass-instruments/renaissance/>

2. Trombitajáték a barokk korban

A trombitajáték módszertani fejlődése a XVII. századra magas szintre jutott, ennek eredményeképp népszerűsége is olyannyira fokozódott, hogy sokat használt összetevőjévé vált a zeneszerzők eszköztárának. A történelemből adódóan kialakult szerepe – miszerint a hatalom és dicsőség jelképe – a barokk korban is tovább élt. Számtalanszor alkalmazták a zeneszerzők ünnepi hangulat megteremtésére, figyelemfelhívásra, a dicsőség és a halhatatlanság megjelenítésére. (Eichborn, 1981) Kiválóan megfigyelhető ez a szerepe a korabeli operákban és oratóriumokban.

Népszerű korai példa erre Claudio Monteverdi Orfeo c. operája (1607), ami egy ötszólamú trombitakórossal kezdődik elsőprő energiát és ünnepélyességet adva ezzel a bevezetésnek. A Toccata fődallama a Clarino szólamban jelenik meg.

2. kottapélda [Monteverdi, Claudio](#) L'Orfeo, SV 318 részlet

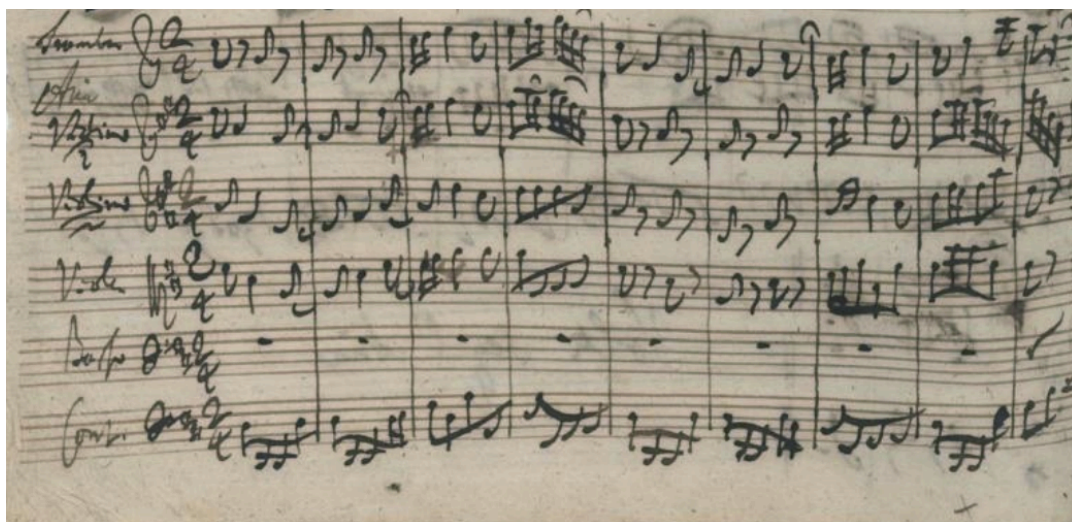
A zenekari trombiták széles körben használt alkalmazása a többkórusos felosztás volt, amit először Giovanni Gabrieli dolgozott ki, aki akkor még – a kromatikus játékra képes – cinkeket használt trombiták helyett. (Zobay, 2007)

2.2 Trombitajáték a zenekarban

Gottfried (Godfrey) Keller (kb. 1650-1704) német zeneszerző véleménye szerint:

“a trombita helye korábban a harsány harci zenében volt, de most megtanult – mivel finomabb hangképzésre oktatják – a leglágyabb fuvolákat kísérni, és a legfinomabb énekhanggal együtt harmonizálni” (Neumann, 1998) Ettől kezdve szinte töretlen népszerűségnek örvendett a hangszer a korabeli zenekarokban. Georg Friedrich Händel például operái mintegy felében alkalmazott trombitákat. Igaz, a Händel által írt trombita szólamok nem mentek a 16. natúrhang fölé, ennek ellenére mégsem könnyű játszani őket, mivel komoly állóképességet követel meg az előadótól. (Neumann, 1998)

Johann Sebastian Bach hatalmas életművéből sem maradhatott ki a trombita. Több száz kantatájában virtuóz trombitajátékot követel meg, illetve zenekari szvitjei is tele vannak jelentős trombita szólamokkal. Egyik legismertebb műve, a karácsonyi oratórium is jól példázza, milyen bátran, megkötések nélkül használta a trombitát.

3. kottapélda [Bach, Johann Sebastian](#) Weihnachtsoratorium, BWV 248 részlet

Gyakran jelenik meg trombitaszó a műveiben, a dicsőség és a mennyország szimbolizálásaként. Rendszerint az üstdobokkal közösen szólal meg a trombitakórus. Érdekes megemlíteni, hogy Bach egyes műveiben (pl. BWV 67, 162) kromatikus játékot ír a trombitának ami, – a natúrtrombita adottságai miatt – természetesen kivételes volt ebben a korban. Ez esetben a harsonához hasonló módon működő Zugtrompete, vagyis tolótrombita játszotta ezt a szólamot. (Zobay, 2007)

2.3 A trombita szólóirodalma

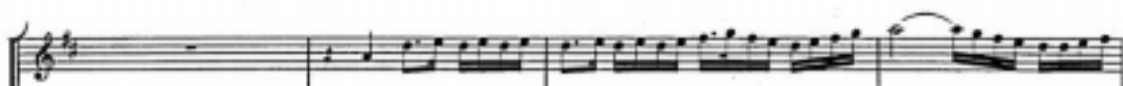
Bátran kijelenthető tehát, hogy a trombita a zenekarok teljes értékű tagja lett a barokk korban. (Neumann, 1998) Azonban a hangszer szerepének fejlődése nem állt meg ezen a ponton. A zeneszerzők jellemzően egy-egy kiemelkedő trombitásnak címezve írták műveiket, legalábbis ezen művészek inspirálták őket a kiemelkedően magas és nehéz művek komponálására. Ebből következik, hogy a trombita a barokk zeneirodalomban gyakran a szólóhangszerek között szerepel. Olyan elképesztő, örök szépségű művek születtek ekkor a nagy zeneszerzők tollából trombitára, amik napjainkig meghatározóak a szakmában. Elég csak arra gondolni, hogy milyen szenzációnak számít ma is, ha valaki például Johann Sebastian Bach II. Brandenburgi versenyének trombita szólamának vagy Michael Haydn Trombitaversenyének előadására vállalkozik.

4. kottapélda: [Haydn, Michael](#) Trumpet Concerto No.2 in D major, MH 104, kivételes hangmagasság

Trombitára komponált többek között Georg Friedrich Telemann (1681-1767), Johann Melchior Molter (1695-1765?), Johann Wilhelm Hertel (1727-1789), Friedrich Fasch (1688-1758), Leopold Mozart (1719-1787) és Giuseppe Torelli (1658-1709). Ezeket a szerzőket azért emeltem ki, mert az ő műveik mind a mai napig a trombitairodalom legnépszerűbb alkotásai közé tartoznak. (Zobay 2007)

Megfigyelhető egy még különlegesebb szerepe a hangszernek. Már a barokk kor előtt kialakult a trombita játékban az énekszerű hangszínrre való törekvés. (Altenburg, 1795) Ennek elsajátítása olyannyira sikerült, hogy az olasz hagyományokkal rendelkező ének-trombita áriák sorra születtek Európa-szerte. Ezen művek előadása, és az énekes hangszínrre imitálása egyértelműen egy magasabb szintre emelte a trombita játékot. (Zobay, 2007)

5. kottapélda: [George Friedrich Händel](#): Ode for the Birthday of Queen Anne, HWV 74, ének-trombita ária

3. Kiemelkedő trombitaművészek

Hálásak lehetünk a barokk kor mai szemmel is elképesztő tudású trombitásainak, akik hangszerük fejletlensége mellett is képesek voltak a kor zenei követelményeinek megfelelni. Nekik köszönhetjük, hogy oly gazdag trombita irodalom maradt ránk a barokk korból. Ez a tény különösen a bécsi klasszicizmussal összevetve válik értékessé, hiszen ekkor egy szinte elfelejtett, ritkán, és általában nagyon egyszerűen alkalmazott hangszerre alacsonyodott a trombita. (Velencei, 2011) Nézzünk tehát néhány virtuózt akik inspirálták a zeneszerzőket.

J. S. Bach legnehezebb szólamait 11 éven keresztül Gottfried Reiche, majd halála után Christoph Ruhe játszotta Lipcsében. J. Fr. Fasch, G. Ph. Telemann, valamint J. S. Endler műveit a darmstadti Adolf Friedrich Schneider mutatta be. Leopold Mozart trombitaversenyét valószínűleg J. A. Schachtner, Michael Haydn műveit meg J. B. Resenberger szólaltatta meg. Purcell zenéjét Matthias, Eilliem és John Shore játszották, míg Händel szólistájaként Valentine Snow szerepelt akkoriban. (Hontváry, 2008)

A trombitások a barokkban kifejezetten megbecsültnek számítottak. A legjobbakat hangversenytrombitás címmel tüntették ki, amivel a megemelkedett fizetés mellett megkülönböztető ruházat, és az asztali fűvás alól való felmentés járt. Ezek a művészek így csak a magas (clarin) regiszter gyakorlásával kellett foglalkozzanak. (Hontváry, 2008) A komolyabb zenei élettal rendelkező európai városokban jellemzően élt legalább egy hangversenytrombitás. Az elsők között említhetjük a XVII. századból Girolamo Fantini-t, aki kivételes intonációs képességekkel, és a háromvonalas oktáv megszólaltatásának képességével rendelkezett. Európa-szerte koncertezett, és említést érdemel, hogy Rómában

Girolamo Frescobaldi orgonakíséretével tartott hangversenyt. A trombita fejlődése szempontjából kiemelkedő jelentőségű mű az általa írt trombitaiskola, amit 1638-ban Frankfurtban adtak ki. A címe: *Modo per imparare a sonare di tromba*. (Fantini, 1638) Az ebben megjelenő módszertan még a cink technikákra épül, és érdemes megfigyelni, milyen színes artikuláció-fajtákat követelt meg gyakorlatai közben. Figyelmet fordított a zenei hangsúlyok képzésére, amit különböző hangindítások segítségével kívánt elérni. Ezen kívül neki köszönhetjük az első igazán trombitára írt szólóműveket is, köztük trombita-orgona darabokkal. (Velencei, 2011) A Fantini féle trombitaiskola nagy előnye, hogy instrukciókkal van ellátva, így az interpretálással kapcsolatos kérdésekre is választ találunk benne. (Wardemann, 2013)

6. kottapélda Girolamo Fantini: *Modo per imparare a sonare di tromba*,

A legelső német trombitaiskola Johann Ernst Altenburg *Versuch einer Anleitung zur heroisch-musikalischen Trompeter- und Paukerkunst* címmel jelent meg 1795-ben. (Altenburg, 1977) Altenburg – aki maga is neves trombitaművész volt – összefoglaló művében a trombitairodalom felsorakoztatása mellett ismerteti a hangszer történelmét is. Érdekes megfigyelni, ahogy Altenburg a tanításmódszertannal foglalkozik. Műve kiválóan bemutatja, mennyire fejlett volt már ekkor is a hangszer oktatása.

A tartott hangok megfelelő tanítását így írja le:

“...a mély regiszter öt-hat hangját (c-g-c-e'-g'-c') előfújom [előjátszom], majd rögtön ezután a tanulóval együtt fújom, ezt követően pedig az inast egyedül fújatom mindaddig, amíg ő úgy-ahogy képes megszólaltatni azokat [amíg el nem fárad]. Aztán az elfújtakat lekottázom, hogy az érzékelhető [látható] jeleket a tekintet is megszokja.”

(Hontváry, 2008)

4. A barokk művek reneszánsza trombitán

A XX. században újra népszerűvé vált a trombitások körében a barokk zene. Ennek kialakulásában kétségkívül nagy szerepe van a század osztatlan népszerűségnek örvendő művészenek, Maurice Andrének. Egyedülálló játékaival és egyéniségével elérte, hogy a trombita ismét a legnépszerűbb hangszerek közé tartozzon, és neki köszönhetjük azt is, hogy a XX. század több jelentős zeneszerzője is komponált műveket a hangszerre.

Maurice André a kortárs művek mellett visszanyúlt a régizenéhez is, és újra felfedezte a trombita gazdag irodalmát, amit jellemzően – az akkor újdonságnak számító – pikoló trombitával vitt színpadra. Ezzel a hangszerrel újra elérhető távolságba került a natúrtrombita clarin regisztere, ezért hamar népszerűvé vált világszerte. Több mint száz átíratot is készített, például barokk szonátákat. Ezek ma is gyakran előadott művek, amiket eredetileg jellemzően oboára komponáltak. (Hontváry, 2008)

A XX. század főleg második felétől kezdve kezdett teret hódítani a historikus hangszereken való játék. Ennek megfelelő alkalmazását jelentős kutatások, és módszertani

könyvek segítettek. A barokk trombitálás egyik legismertebb iskolája Edward H. Tarr *Die Kunst des Barocktrompetenspiels* című műve.

Ebben találhatóak gyakorlatok külön a prinzipal és a clarin regiszterben, illetve foglalkozik az intervallum, az artikuláció és a trillázás fejlesztésével. A gyakorlatok után példákat mutat be különböző historikus iskolákból, mint például Kresser, Cacciamani, Dauverné, Altenburg, Bendinelli, és Fantini műveiből. (Tarr, 1999) Ma már régizene együttesek szerte a világon hallgathatók, és kiemelkedő művészekben sincsen hiány. Nincs ez másként a natúrtrombitával sem, aminek a szerepe és technikai nehézsége még ma is feladja a leckét korunk művészeinek. Meghatározó XX. századi natúrtrombitások a teljesség igénye nélkül: Michael Laird, Friedemann Immer, Edward H. Tarr és Niklas Eklund.

Összegzés

Tanulmányomban igyekeztem egy átfogó képet nyújtani a témáról, illetve remélem, hogy hozzá tudok járulni a natúrtrombitálás népszerűsítéséhez. Ennek a hangszernek a megismerése ugyanis sokat segíthet a modern trombitán játszó tanulóknak is. Egyrészt a zenei előadásmód fejleszthető vele sokat, hiszen korabeli hangszeren játszva nyernek értelmet azok a különlegességek, amik a kor irodalmát jellemezték. Másrészt technikai szempontból is hasznos például az ajaktrilla, az énekszerű játék, valamint az intonáció tekintetében.

Forrásjegyzék

Szakirodalom

- Altenburg, Johann Ernst. *Versuch einer Anleitung zur heroisch-musikalischen Trompeter- und Pauker-Kunst*. Halle: Johann Christoph Heidel, 1795
- Eichborn, Hermann Ludwig, Dr. *Das alte Clarinblasen auf Trompeten*. Kölner Musikbeiträge Heft 7. Köln: Haas-Musikverlag 1895; repr. 1998.
- Fantini Girolamo. *Modo per imparare a sonare di Tromba*. Francoforto (Frankfurt): 1638.
- Hontvári, Csaba. *Nemzeti iskolák, stílusok a trombitajátékban*. DLA doktori értekezés, Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, 2008.
- Neumann, Ralf. *Die Trompete - ein Orchesterinstrument*. Diplomarbeit im Rahmen des Studienganges Musikpädagogik der Musikhochschule Köln, Abtl. Aachen, 1998
- Tarr, Edward Hankins. *Die Trompete*. Bern: Hallwag Verlag AG, 1977
- Tarr, Edward Hankins. *Die Kunst des Barocktrompetenspiels*. Schott Music GmbH and Co. KG, Mainz, 1999
- Velencei, Tamás. *A trombita története – példaképeink nyomában*. DLA doktori értekezés, Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, 2011
- Zobay, Béla. *Kísérletek a trombita kromatizálására*. DLA doktori értekezés, Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, 2007.
- Wardemann, Steffen *Trompete im Barock*. Druck/Herstellung: Bachelor + Master Publishing Hamburg, 2013

Internetes források

- <https://www.youtube.com/watch?v=Qt9AyV3hnlc>
- <https://open.spotify.com/album/4eEsO3UY1mzXozpaZXJ1QC>
- <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/697330>
- <https://mogensandresen.dk/history-brass-instruments/renaissance/>
- [https://imslp.org/wiki/L'Orfeo,_SV_318_\(Monteverdi,_Claudio\)](https://imslp.org/wiki/L'Orfeo,_SV_318_(Monteverdi,_Claudio))
- [https://imslp.org/wiki/Weihnachtsoratorium,_BWV_248_\(Bach,_Johann_Sebastian\)](https://imslp.org/wiki/Weihnachtsoratorium,_BWV_248_(Bach,_Johann_Sebastian))
- [https://imslp.org/wiki/Trumpet_Concerto_No.2_in_D_major,_MH_104_\(Haydn,_Michael\)](https://imslp.org/wiki/Trumpet_Concerto_No.2_in_D_major,_MH_104_(Haydn,_Michael))
- ks.imslp.net/files/imglnks/usimg/7/71/IMSLP18923-PMLP44720-HG_Band_46a.pdf

Samodai Bence János az Új Nemzeti Kiválósági Program ösztöndíjas trombita szakos hallgatója